CONTRIBUŢII LA STUDIUL AGRICULTURII TRADIŢIONALE ROMÂNEŞTI

de
IOAN TOŞA

Importanţa pe care a avut-o agricultura în cadrul ocupaţiilor tradiţionale ale poporului român a făcut ca ea să constituie obiectul cercetării a numeroşi specialişti[1], valoroasele studii apărute pînă în prezent punînd sub semnul întrebării oportunitatea unor noi contribuţii. În condiţiile în care în cercetarea ştiinţifică „practica a demonstrat că nici o dată culegerea informaţiilor nu a păcătuit prin excesivitate ci prin lacune“[2] credem că prezentarea unor aspecte legate de agricultura tradiţională românească de la sfîrşitului secolului al XIX-lea, aspectele surprinse în unele fonduri documentare inedite, vor demonstra încă o dată, dacă mai este necesar, temeinicia concluziilor referitoare la vechimea şi continuitatea practicării agriculturii în spaţiul carpato-dunărean.

Printre cele mai importante fonduri documentare referitoare la cultura populară românească de la sfîrşitul secolului al XIX-lea se numără şi cele formate din răspunsurile la Chestionarul „Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română“ (1884) a lui B. P. Hasdeu[3] şi „Cestionarul despre tradiţiunile istorice şi anticităţile ţerilor locuite de români“ (partea I — 1893; partea a II-a — 1895) a lui N. Densuşianu[4].

---

[1] Din bogata literatură referitoare la agricultura populară românească vom menţiona numai lucrările care au fost utilizate efectiv pentru verificarea unor termeni din prezenta lucrare: 1. Frederic Dame, *Încercare de terminologie populară românească*, Bucureşti, 1898; 2. T. Pamfile, *Agricultura la români*, Bucureşti, 1913; 3. Ion Vlăduţiu, *Etnografia românească*, Bucureşti, 1973; 4. Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978

[2] Virgil Vătăşianu, *Metodica cercetării în istoria artei*, Bucureşti, 1974, p. 51

[3] Răspunsurile la chestionarul lui Haşdeu se găsesc la Biblioteca Academiei R.S.R. sub nr. 3418-3436. Ele au fost prezentate de I. Muşlea şi Ov. Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Haşdeu*, Bucureşti, 1970

[4] Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu se găsesc la Biblioteca Academiei R.S.R. sub nr. 45 45-4561. Ele au fost prezentate de A. Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Bucureşti, 1976

Chiar dacă folosirea chestionarelor, ca metodă de cercetare, prezintă o serie de deficiențe dat fiindcă informațiile stocate depind în mare măsură de pregătirea și conștiinciozitatea celor care redactează răspunsurile, cercetarea prin chestionare prezintă marele avantaj de a surprinde fenomenele de cultură materială și spirituală dintr-un număr mare de localități într-o perioadă de timp relativ scurtă. Acest lucru este imposibil de realizat prin metoda cercetării directe atît din cauza numărului mare de specialiști, cît mai ales a cheltuielilor materiale ce le presupune o astfel de investigație. Pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea o astfel de investigație științifică este de neconceput dacă ținem seama de nivelul de dezvoltare al științelor care se ocupau cu cultura populară de la acea dată.

La chestionarele lui Hașdeu și Densușianu s-au primit răspunsuri dintr-un număr de 1 234 localități, adică din aproape 10% din totalul localităților rurale din România[5]. Cu toate că aceste răspunsuri nu sînt egale în ce privește cantitatea și mai ales calitatea informațiilor — unele dintre ele fiind redactate cu o scrupulozitate demnă de a servi ca model, în timp ce altele au fost întocmite superficial — ele reprezintă un fond documentar deosebit de valoros, fără consultarea căruia nu se poate face nici o cercetare serioasă asupra culturii populare românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Prin calitatea informațiilor, prin vechimea și aria de cuprindere a acestora, răspunsurile la cele două chestionare reprezintă documente etnografice de o mare valoare științifică.

Dintre răspunsurile trimise la cele două chestionare am consultat pe cele trimise din următoarele județe ale României de la sfîrșitul secolului al XIX-lea: 1. *Bacău* — 20 localități (D. 20); 2. *Botoșani* — 27 localități (H. 8; D. 19)[6]; 3. *Covurlui* — 93 localități (H. 24; D. 69); 4. *Iași* — 98 localități (H. 73; D. 25); 5. *Neamț* — 94 localități (H. 58; D. 36); 6. *Putna* — 14 localități (H. 6; D. 8); 7. *Rîmnicul Sărat* — 26 localități (H. 15; D. 11); 8. *Roman* — 31 localități (D 31); 9. *Suceava* — 63 localități (H. 31; D. 32); 10. *Tecuci* — 72 localități (H. 50; D. 22); 11. *Tutova* — 48 localități (H. 45; D. 3); 12. *Vaslui* — 59 localități (H. 34; D. 25); 13. *Argeș* — 4 localități (H. 3; D. 1); 14. *Buzău* — 42 localități (H. 21; D. 21); 15. *Dîmbovița* — 27 localități (H. 20; D. 7); 16. *Ialomița* — 47 localități (H. 30; D. 17); 17. *Ilfov* — 12 localități (D. 12); 18. *Prahova* — 37 localități (H. 15; D. 22); 19. *Romanați* — 14 localități (H. 4; D. 10); 20. *Teleorman* — 33 localități (H. 22; D. 11); 21. *Vîlcea* — 16 localități (H. 5; D. 11); 22. *Vlașca* — 11 localități (D. 11); 23. *Dolj* — 86 localități (H. 62; D. 22); 24. *Gorj* — 33 localități (H. 3; D. 30); 25. *Olt* — 51 lo-

[5] A. Fochi, *op. cit.*, p. X

[6] Pentru economie de spațiu vom indica cu H răspunsurile la chestionarul lui Hașdeu și cu D pe cele la chestionarul lui Densușianu.

calităţi (H. 25; D. 26); 26. *Brăila* — 40 localităţi (H. 16; D. 24); 27. *Constanța* — 31 localităţi (H. 12; D. 19); 28. *Tulcea* — 37 localităţi (H. 18; D. 19); la care se adaugă 71 localităţi din Transilvania.

A. AGRICULTURA ROMÂNEASCĂ DE LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Răspunsurile la cele două chestionare evidenţiază conștiința populară a vechimii practicării agriculturii în toate localitățile României, indiferent de zona geografică în care sînt ele situate. Agricultura s-a practicat pe teritoriul României „de pe vremea uriașilor" după cum reiese din foarte răspîndita legendă despre „fata de uriaș care a găsit pe cîmp doi oameni de-ai noștrii arînd cu un plug cu patru boi", sau de pe vremea lui Traian care „după ce a bătut pe daci a chemat ostașii la dînsul și le-a zis: pămînt am luat, pămînt vă dau, duceţi-vă și vă alegeţi în ţara asta locul ce vă place și din bun și din rău, atît cît va putea fiecare să ocolească într-o zi a lui să fie" (Drajna de Sus, Prahova).

A.1. Sistemul proprietății agrare

La sfîrșitul secolului al XIX-lea terenurile destinate practicării agriculturii erau fie în proprietatea individuală a sătenilor, fie constituiau marea proprietate particulară sau de stat. Din răspunsuri răzbate însă și amintirea vechilor obști sătești în cadrul cărora atît terenurile arabile, cît și fîneţele constituiau proprietatea comună a întregii obști care se împărţea în fiecare an[7]. Înainte de a se da pămîntul după lege sătenii împărţeau pămîntul de arătură și fînaţul în fiecare an cultivînd fiecare după mijloacele și puterea lui. De asemenea și în comuna Smulţi sătenii „mai înainte nu aveau pămînturi despărţite ci și le împărţeau în fiecare an" (Braniștea, Covurlui).

Legat de proprietatea individuală a sătenilor răspunsurile menționează și sistemul de transmitere a acesteia pe *moși* sau *bătrîni*. Termenul de *moș* este întîlnit în răspunsurile primite din județele: Covurlui[8], Dîm-

[7] În satul Drajna de Sus, jud. Prahova „numai două ogrădi (grădini cu semănături) sînt mai vechi, încolo tot pămîntul era de-a valma, un fel de raea, nu era împărţit, vitele pășteau de-a valma, oricine cosea pe unde voia și tăia lemne din pădure unde-i plăcea" (D).

[8] Despre *moș* se menţionează că era: „persoana care a avut un trup de moșie din vechime" (Măstăcani); „proprietatea apucată din neam în neam, pămîntul care a fost a unui singur om bătrîn" (Gănești); „o bucată de pămînt ce se stăpînea de un singur om și după moartea lui se împărţea între urmași" (Băleni).

bovița[9], Gorj[10], Muscel[11], Olt[12], Prahova[13], Vîlcele[14], Tecuci[15], Vaslui[16] și în Transilvania[17]. *Moșul* era „proprietatea care a fost o dată sub stăpînirea unui singur om, iar astăzi este împărțită între mai mulți coborîtori“ (Cărpiniș, Gorj). *Moșii* erau oamenii „care la început au alcătuit satele și și-au împărțit între ei proprietatea, descendenții lor au format cătune, sau mahalale, care poartă fiecare numele moșului său“ (Bălănești, Gorj). Hotarul satelor era împărțit între *moși* în așa fel încît fiecare să aibe partea sa, ce mergea „dintr-un capăt în celălalt al hotarului“ și le-au delimitat prin „semne“ ce erau respectate cu sfințenie de către urmași.

În Transilvania este menționat *pămîntul moșesc*[18] sau *bătrîn*, adică „pămîntul după care s-a plătit dare și care nu era iertat a-l vinde altora, decît descendenților din familia respectivă și numai dacă aceștia nu s-au învoit a-l cumpăra a fost iertat a-l vinde altora (Maidan), sau „pămîntul lucrat din moși strămoși“ (Opatița).

Moșul, ca proprietate, se putea divide între urmași transformîndu-se în *curele* sau *bătrîni* (Voinești, Dîmbovița). *Cureaua*, ca proprietate de pămînt ce revenea unui descendent dintr-un *moș*, era o fîșie de pămînt ce mergea dintr-un capăt la celălalt al hotarului. Lățimea *curelei* depindea de numărul descendenților *moșului*. Un om putea să aibe mai multe *curele, într-un moș* sau în *moși* diferiți (Jupînești, Gorj). *Curelele* la rîndul lor se divizau între urmași devenind tot mai înguste și numindu-se *sfoară*. În situația în care *sforile* trebuiau să se împartă între urmași, împărțirea nu se făcea „pe stînjeni de lungime peste hotar, ci în latul curelei“; terenurile obținute numindu-se *delnițe*[19]. „Mai multe *delnițe* puse cap la cap formează o sfoară“ (Nocavi, Gorj).

Delimitarea *moșilor* s-a făcut, așa cum am mai arătat, prin semne de hotar. Legat de fixarea acestor semne în răspunsuri sînt menționate o serie de obiceiuri. „Cînd se punea în vechime cîte un semn se ducea

---

[9] „Proprietatea unei comune era moș; bătrîn era proprietatea unei familii sau neam“ (Voinești).

[10] „Moș sau bătrîn era o parte din hotar care o dată a aparținut unui singur om care în urmă s-a divizat între urmași“ (Jupînești).

[11] „Moș era o parte din comună“ (Berevoiești).

[12] „Moș sau bătrîn era o bucată de pămînt ce s-a dat unui om cînd s-a împărțit pămîntul și astăzi s-a împărțit între mai mulți moștenitori“ (Frata).

[13] „Pămîntul moștenit din tată și fiu, de la cel dintîi moș sau moștean al acelui loc“ (Drajna de Sus); „o porțiune de pămînt asupra căreia au drepturi numai descendenții unei familii“ (Homoriciu).

[14] „O fîșie de pămînt lungă cît hotarul comunei care în vechime a aparținut unei familii“ (Stănești).

[15] „Proprietatea avută de la un moș“ (Vultureni).

[16] „Bătrîn era proprietatea răzășească moștenită mai de mult, dreptul de stăpînire se bazează pe documente scrise“ (Ivănești).

[17] În Maidan și Opatița.

[18] În Maidan.

[19] Termenul de delniță desemna și: „o bucată de pămînt de orice formă ce se găsea în vatra satului“ (Jupînești, Gorj); „un loc de fînaț“ (Chiuiești, Neamț); „loc de fînaț cuprins între două arături“ (Zăpodeni, Vaslui).

și cîte un car de copii de la șase ani în sus. După ce se punea piatra sau butucul în pămînt se da la copii mîncare, apoi pe fiecare îl da cu capul de semn ca să țină minte hotarul" (Bordei Verde, Brăila). Sub „semnele de hotar se îngropau cărbuni, hîrburi de sticlă cu blestem ca cel ce va muta piatra să se facă cărbune și să nu mai putrezească" (Bursucani, Covurlui). „Înainte, cînd se îngropa orice semn de hotar (o piatră) se puneau cărbuni stinși și se zicea: așa să se uște cel ce va strămuta hotarul după cum s-au uscat acești cărbuni și după ce se îngroapă hotarul pune deasupra lui niște cărbuni de tei aprinși și după ce-i scuipau îi loveau cu un ciocan din care cauză se producea un pocnet și ziceau: așa să pocnească ochii celui ce va strămuta acest hotar" (Dumasca Dubrovăț, Vaslui); „Cînd se punea un hotar mare era obiceiul a se îngropa la o adîncime oarecare, sub o piatră, o sticlă mare cu vin sau apă sfințită" (Slănic, Bacău).

Curelele și *delnițele* erau delimitate prin *metă* sau *mejdină* care de obicei era o brazdă de plug ce se lăsa nearată, un șanț sau un pom. *Delnițele* aveau la capete *obrațe, adică o suprafață* de teren pe care se întorceau animalele cu plugul cînd se ara. *Obrațele* erau arate în curmeziș atunci cînd *delnițele* vecine nu erau cu semănături sau erau lăsate nearate în situația în care vecinii aveau semănături.

Inegalitatea suprafețelor *moșilor, delnițelor* și a *curelelor* este explicată prin sistemul de moștenire: „Dacă unul are azi pămînt mai mult sau mai puțin este că unul a avut mai mulți copii și pămîntul s-a împărțit în mai multe părți, alții au făcut copii mai puțini, iar alții de loc" (Eliza Stoienești, Ialomița)[20].

Alături de pămîntul *moșesc* în proprietatea individuală a sătenilor se mai afla și pămîntul primit cu ocazia împroprietăririlor făcute după Revoluția din 1848 din Transilvania și prin Legile din 1864 și 1878 din Vechiul Regat.

Marea proprietate agrară, particulară și de stat, era exploatată prin arendarea ei de către săteni. Despre sistemele de arendare răspunsurile la cele două chestionare conțin puține informații. Se menționează că „fiind oameni puțini" ei puteau ară și cosi unde voiau. „În vremea veche — pe la începutul acestui secol — locurile de arătură și le opreau ei unde voiau și cît voiau, în fiecare an, căci era lume puțină și nu se ara așa de mult ca azi. Toamna venea arendașul de-și lua dijma, una din zece" (Batogu, Argeș).

A.2. **Hotarul satelor**

La sfîrșitul secolului al XIX-lea satele își aveau hotarele precis delimitate: „se înconjurau hotarul satelor cu o brazdă de plug" (Basarabi,

[20] „În vechime fiind oameni puțini arau pe unde voiau și cît voiau dînd numai o dijmă, din 12 clăi una și făceau la fiecare două clăi cîte un picior din 6 snopi care ziceau că este plata pămîntului" (Eliza Stoienești, Ialomița).

Suceava). Delimitarea hotarului satelor s-a făcut atît în scopuri practice, cît şi legat de unele credinţe magice. Se credea că brazda care marca limitele hotarului unui sat avea menirea de-a apăra comunitatea respectivă de ciumă, holeră şi alte răutăţi din care cauză era trasă de „doi boi negrii, gemeni, făcuţi de sîmbăta" (Vîrtopu, Dolj; Frăţileşti, Ialomiţa), sau „de doi bivoli albi" (Argetoaia, Dolj). Peste această brazdă nu-i era permis nimănui să treacă, dacă trecea îl omora zicînd că a făcut drum pe unde să treacă răutăţile şi bolile în sat" (Eliza Stoieneşti, Ialomiţa). În cadrul hotarului unui sat intrau următoarele elemente: terenurile arabile, fîneţele, păşunea, pădurea şi vatra satului.

Terenurile arabile reprezentau elementul cel mai important din cuprinsul hotarului unui sat, deoarece ele asigurau necesarul de produse agricole cerut de consumul cotidian al membrilor comunităţii respective. Terenurile arabile erau formate din: *ţarină* şi *ogor*. *Ţarina*[21] numită în unele părţi şi *agru*[22], reprezenta acea parte a terenurilor arabile pe care se găseau *bucatele*[23]. Ţarina era împărţită în mai multe părţi, fiecare parte purtînd nume după felul semănăturii ce se găsea pe ea. *Holde*[24] se numea acea parte a *ţarinei* care era cultivată cu grîu, ovăz, orz, secară, atîta timp cît semănăturile se găseau pe ea. După ce se secerau cerealele *holda* era numită *mirişte*. *Prăşitura* sau *cucurizaştina* se numea partea ţarinei ce era semănată cu porumb. *Mălăişte* era partea ţarinei ce era semănată cu mei. Mai sînt menţionate ca părţi ale ţarinei: *cînepiştea,* partea cultivată cu cînepă; *crumpeniştea,* partea cultivată cu cartofi etc.[25]

Ogor se numea orice teren care a fost arat şi lăsat nesemănat o perioadă de timp de pînă la un an, în vederea îmbunătăţirii fertilităţii lui naturale. *Ogorul* era de două feluri: *de vară* şi *de toamnă*. *Ogorul de vară* numit în Banat şi *ogor bătrîn* se făcea în general pentru terenurile ce urmau să fie semănate cu grîu de toamnă. În acest scop terenurile cultivate cu porumb, *prăşitura,* erau folosite ca păşune pentru animale după ce se tăiau tuleii, iar în primăvara următoare, în localităţile din Vechiul Regat sau în vara următoare, în cele din Transilvania, se arau şi „se lăsau să se prăjească sub arşiţa soarelui" (Dichiseni, Ialomiţa). În localităţile din Transilvania în care *ogorul* nu intră în cîmpul supus rotaţiei, terenul lăsat ogor primăvara se ara pentru ca să nu se înburuieneze, el neputînd fi păşunat cu animalele din cauza semănăturilor de pe tere-

[21] „Ţarină se zice la pămîntul lucrat" (Constantineşti, Iaşi; Slobozia, Covurlui; Petroiu, Ialomiţa, Dăieni, Constanţa, etc.)

[22] Prin agru se înţelegea şi: „un loc cu semănătură" (Maidan); „loc de arătură" (Codlea); „loc bun pentru arat" (Pietroasa, Buzău).

[23] În localităţile: Codlea; Batogu, Argeş.

[24] Holdă era termenul utilizat pentru a desemna cerealele. În unele localităţi prin holdă se înţelegea şi: „un loc de arătură de 1/2 zi (Păucineşti); „o bucată de pămînt de arat sau de fînaţ mărginit cu semănături sau brazde" (Selişte); „1 1/2 iugăr sau lanţ de pămînt semănat" (Opatiţa).

[25] În localitatea Crăcăuani, Neamţ.

nurile vecine. *Ogorul* se mai ara o dată prin luna august — *se întorcea* (Iazu, Ialomița) — iar prin luna septembrie se ara de sămînță.

Ogorul de toamnă numti în Banat și *ogor tînăr* (Opațița; Maidan) este menționat în toate răspunsurile. Ogorul se făcea toamna arîndu-se miriștea și lăsîndu-se să „fie suptă de gerul iernii" (Dichiseni, Ialomița) sau să *degere* (Ohaba), iar în primăvara următoare terenul se ara din nou și se semăna cu cereale de primăvară.

Țarina era cultivată cu un număr de ani pînă cînd culturile își pierdeau fertilitatea lor naturală și deveneau pămînt *moale*[26]. Pentru a putea fi cultivate cu rezultate bune terenurile care au devenit *pămînt moale* trebuiau lăsate să se odihnească. În funcție de perioada de timp cît aceste terenuri au fost lăsate să se odihnească ele se numeau *pîrloagă* sau *țelină*.

Pîrloagă se numea terenul din țarină ce era lăsat necultivat un număr de trei sau patru ani. Se lăsau pîrloagă terenurile cu o fertilitate naturală mai ridicată.

Țelină se numea terenul din țarină ce era lăsat să se odihnească un număr de patru pînă la zece ani. În această perioadă terenurile se înțeleneau și erau folosite ca pășune pentru animale sau ca fînaț. Cînd se era prima dată *țelina* se numea *țelină arată* sau de o *brazdă* (Eroneanu, Iași). Cînd se ara a doua oară (în anul al doilea de cultură) se numea *prosie* sau de două brazde, iar cînd se ara a treia oară se numea *răsprosie*.

Din informațiile cuprinse în răspunsurile la cele două chestionare se poate face o imagine aproximativă asupra sistemelor de agricultură utilizate la sfîrșitul secolului al XIX-lea în localitățile din România. În localitățile din Vechiul Regat se practica pe scară largă *sistemul de agricultură cu țelină*, adică terenurile erau cultivate un număr de ani, pînă își pierdeau fertilitatea lor naturală, după care erau lăsate *pîrloagă* sau *țelină*. Utilizarea *sistemului de agricultură cu țelină nu impunea* împărțirea terenurilor arabile în cîmpuri cultivate cu un anumit fel de cereale de către toți proprietarii, lăsînd liberă orice inițiativă a acestora, din care cauză hotarul satelor apărea ca o tablă de șah, terenurile cultivate cu cereale de toamnă alternînd cu cele cultivate cu cereale de primăvară sau lăsate *pîrloagă* sau *țelină*. După cum am mai arătat în răspunsuri este menționat și *ogorul*, dar din păcate din informații nu reiese amploarea pe care a avut-o acesta în localitățile din Vechiul Regat. În două răspunsuri provenind din județul Constanța (Beilicu și Parachioi) este menționat sistemul *de agricultură cu ogor bienal:* „Hotarul satului este împărțit în două părți, una o ară și alta o lasă pășune. Partea lăsată pășune se ară în iunie și devine partea semănată, iar cealaltă parte pășune".

În localitățile din Transilvania s-a practicat sistemele de agricultură cu *ogor bi și trienal*. În cadrul sistemului de agricultură *cu ogor*

[26] În localitatea Corodu, Tecuci.

bienal, terenurile arabile erau împărţite în două cîmpuri, unul era cultivat, iar al doilea care era lăsat ogor. În localităţile în care se practica păstoritul agricol local ogorul era păşunat cu animalele pe toată perioada primăverii şi a verii, în timp ce în localităţile în care se practica păstoritul cu stîna la munte ogorul era păşunat numai primăvara, înainte de urcatul oilor la munte şi toamna după răscolul stînii. Sistemul de agricultură cu *ogor bienal* s-a practicat în localităţile din zonele montane, în care se cultivau mai mult cereale de primăvară, din care cauză *ogorul era arat toamna* (după ce vara a fost păşunat cu animalele), iar în primăvara următoare se ara din nou şi se semăna.

În cadrul sistemului de agricultură cu *ogor trienal* terenurile arabile erau împărţite în trei cîmpuri distincte: unul care se cultiva cu cereale de toamnă, al doilea se cultiva cu cereale de primăvară, iar al treilea era lăsat ogor (Codlea, Păuncineşti, Sinca Veche etc.). Împărţirea terenurilor arabile în cîmpuri îngrădea iniţiativa particulară, deoarece toate proprietăţile situate într-un cîmp trebuiau cultivate cu acelaşi fel de cereale, iar muncile agricole trebuiau să se desfăşoare cam în aceeaşi perioadă de timp pentru a nu produce stricăciuni în culturile vecinilor. În cadrul acestui sistem de agricultură cîmpul lăsat ogor era păşunat cu oile pînă după terminatul secerişului, cînd se ara — *se ogora*. Pe proprietăţile din cîmpul lăsat ogor se găsea staurul oilor de primăvara pînă toamna, înainte de semănat, pentru a se îngrăşa pămîntul prin tîrlire. Rotaţia cîmpurilor se făcea în următoarea ordine: ogor—cereale de toamnă—cereale de primăvară—ogor.

Fîneţele constituiau un alt element important al hotarului satului, ele asigurînd necesarul de furaje pentru iernarea animalelor. În unele localităţi din judeţele Dîmboviţa, Olt, Teleorman şi Tutova terenurilor destinate obţinerii furajelor li se mai spunea şi *livezi*[27]. Fîneţele ce erau situate pe terenuri mai ridicate, pe care nu creştea iarba ca pe şes, se numeau şi *delniţe* (Codlea).

Păşunea şi *izlazul* era partea hotarului destinată păşunatului animalelor pe timpul verii. Păşunea de obicei era situată într-o anumită parte a hotarului, fiind separată de fîneţe şi de terenurile arabile pentru ca să nu producă animalele pagube în culturi. Pentru păşunatul animalelor se mai utilizau şi unele părţi din terenurile arabile — *miriştea şi ciucălăiştea* — după ridicarea produselor de pe ele.

Despre pădure găsim puţine informaţii în răspunsuri. Este menţionată în fiecare localitate, fără a se indica însă mărimea şi felul ei. Legat de pădure în răspunsuri găsim informaţii referitoare la modul de obţinere a terenurilor de cultură din ea prin *lăzuit* şi *curătură*[28]. Prin *laz* se înţelegea „locul nou unde înainte a fost pădure pe care proprietarul tăind-o — lăzuind-o — şi-a făcut fînaţ" (Sinca Veche). Cînd din *laz* se scot şi

[27] În localităţile: Socetu, Pielea, Văleni, etc.

[28] Lăzuitură este „unde se taie pădurea spre a se face loc de păşune ori de arătură" (Năsăud, Sinca Veche).

rădăcinile copacilor și se ară atunci se obține *curătura*. *Lăzuirea* și *curătura* se făcea de către oameni pe proprietățile lor din care cauză ele purtau numele celor ce au făcut-o: „au făcut curătură care pînă azi poartă numele unui bătrîn, curătura lui Murgoci“ (Stănișești, Tecuci).

B. CEREALE

La sfîrșitul secolului al XIX-lea în localitățile rurale din România s-au cultivat următoarele cereale: grîu, secară, orz, ovăz, mei, porumb, alac.

Grîul este menționat ca fiind cultivat în toate localitățile din care s-au trimis răspunsuri la cele două chestionare. Despre grîu se credea că a fost cîndva cultivat „de mii de ani pe aceste locuri“ (Drajna de Sus, Prahova), el fiind adus „pe aceste locuri de către Traian împăratul sub potcoavele înfundate ale calului său“ (Eliza Stoienești, Ialomița).

La sfîrșitul secolului trecut s-au cultivat următoarele feluri de grîne: *de toamnă, de primăvară* și *grîu umblat*. Dacă primele două feluri de grîu se semănau fie toamna, fie primăvara, după cum le arată și numele, grîul *umblat* se putea semăna cu aceleași rezultate atît toamna, cît și primăvara. Grîul *umblat* sau *plimbător* s-a cultivat în unele localități din județele: Buzău[29], Fălciu[30], Ialomița[31], Iași[32], Olt[33], Rîmnicul Sărat[34], Tecuci[35], Tutova[36], Vaslui[37] și în Transilvania[38].

Mai sînt menționate următoarele feluri de grîu: 1. *ghircă* cultivat în localitățile din județele: Tutova[39], Mehedinți[40], Tulcea[41], Rîmnicul Sărat[42], Buzău[43], Teleorman[44], Iași[45], Neamț[46], Vaslui[47], Ialomița[48], Tecuci[49],

---

[29] În localitățile: Siliște, Zărnești.
[30] În localitățile: Deleni și Mălăești.
[31] În localitățile: Cegani, Raviga.
[32] În localitatea Perieni.
[33] În localitatea Alimănești, Inzvoarele.
[34] În localitatea Bogza.
[35] În localitățile: Brăhănești, Găinceaua, Nicorești, Onceștii Noi.
[36] În localitățile: Dragomirești, Grăjdeni.
[37] În localitățile: Gîrcești, Ivănești.
[38] În localitățile: Păuncinești, Viștea de Jos.
[39] În localitățile: Bogdănești, Bogești, Dragomirești, Grăjdeni.
[40] În localitățile: Bistrița, Prunișor.
[41] În localitatea Hagighiol.
[42] În localitățile: Buda, Corbu.
[43] În localitățile: Mărăcineni, Săgeata, Zărnești.
[44] În localitățile: Brînceni, Cioara, Crîngeni, Odaia.
[45] În localitățile: Băiceni, Bivolari, Cucuteni.
[46] În localitatea Buhuși.
[47] În localitățile: Ivănești, Mircești.
[48] În localitățile: Cegani, Cosîmbești, Iazu, Piua Petrii, Petroiu.
[49] În localitățile: Boghești, Bîrlad, Brăhănești, Nicorești, Oncești.

Fălciu[50] şi Muscel[51]. Despre grîul ghircă răspunsurile menţionează că se semăna primăvara şi făcea spicul roşu, fără ţepi, cu boabe roşietice mărunte; 2. *arnăut* cultivat în localităţile din judeţele: Tutova[52], Tecuci[53], Rîmnicul Sărat[54], Buzău[55], Olt[56], Teleorman[57], Iaşi[58], Neamţ[59], Vaslui[60], Covurlui[61], Ialomiţa[62], Tecuci[63], Fălciu[64]. Grîul se semăna primăvara, făcea un spic mare, ţepos, cu boabe mari, galbene şi da o făină foarte bună. Se utiliza şi pentru colivă; 3. *coluzu*, numit în localităţile din Moldova şi *mucheriu*, a fost cultivat în judeţele: Tutova[65], Tulcea[66], Tecuci[67] şi Covurlui[68]. *Coluzu* e cel mai frumos grîu (Samoca, Tulcea), se semăna primăvara şi făcea spicul mare, ţepos, cu boabe mari, galbene, aşezate pe patru rînduri în spic; 4. *bănat* cultivat în localităţile din judeţele: Tutova[69], Rîmnicul Sărat[70], Teleorman[71], Iaşi[72], Vaslui[73], Ialomiţa[74], Tecuci[75], Fălciu[76] şi Botoşani[77]. În răspunsuri nu se menţionează perioada în care se seamănă acest grîu. Grîul făcea spicul mare, cu mustăţi şi boabe mari care pot fi albineţe sau roşcate; 5. *tunsu* cultivat în localităţile judeţelor: Olt[78], Teleorman[79], Iaşi[80] şi Vaslui[81]. Grîul face spicul fără ţepi, cu bobul mare.

În unele localităţi din Transilvania este menţionată şi *ieriţa*, un grîu de primăvară care făcea boabele „mai mărunte şi roşii" (Bucova). Mai

---

50 În localităţile: Bereşti, Deleni, Sişcani.
51 În localitatea Bistriţa.
52 În localităţile: Bogdăneşti, Bogeşti, Grăjdeni, Perieni.
53 În localitatea Peceneaga.
54 În localităţile: Buda, Vişani.
55 În localitatea Zărneşti.
56 În localităţile: Rîljeţu Vierosu, Valea Merilor.
57 În localitatea Bălţati.
58 În localitatea Cucuteni.
59 În localităţile: Buhuşi, Schitu Răpciuni.
60 În localitatea Valea Rea.
61 În localităţile: Smulţi, Vîrlezi.
62 În localităţile: Cegani, Petroiu.
63 În localităţile: Bîrlad, Brăhăneşti, Fundeni, Găinceaua, Nicoreşti.
64 În localităţile: Deleni, Mălăeşti, Sişcani.
65 În localitatea Perieni.
66 În localităţile: Peceneaga, Samoca.
67 În localităţile: Bîrlad, Brăhăneşti, Găinceaua, Onceşti.
68 În localităţile: Smulţi, Vîrlezi.
69 În localităţile: Bogdăneşti, Bogeşti, Cîrjoani, Perieni.
70 În localitatea Buda.
71 În localităţile: Brînceni, Crîngeni.
72 În localitatea Băiceni.
73 În localităţile: Gîrceni, Ivăneşti, Munteanu de Jos, Valea Rea.
74 În localităţile: Copuzu, Gîrbovi.
75 În localităţile: Brăhăneşti, Găinceaua, Lespezi, Onceşti.
76 În localitatea Sişcani.
77 În localitatea Brăteni.
78 În localităţile: Rîljeţu Vierosu, Spineni.
79 În localitatea Spineni.
80 În localităţile: Băiceni, Bivolari.
81 În localităţile: Măstăcani, Cudalbi, Roşieşti, Sişcani.

este menționat în unele localități și *grîul samulastră*, adică grîul ce răsărea din boabele scuturate din spice în timpul secerișului[82]. Despre grîul *samulastră* se credea că a fost folosit pentru prima oară într-o situație de foamete: „o dată, de mult, a fost o foamete mare, că oamenii neavînd bucate mîncau cojile de pe copaci și omorau pe bătrîni ca să aibe ce mînca cei tineri. Unui tînăr i s-a făcut milă de tatăl lui și l-a ascuns. Dînd D-zeu ploaie oamenii au început să are, dar nu aveau sămînță și nu știau pe cine să întrebe și nici ce să facă. Tînărul ce și-a ascuns tatăl l-a întrebat ce să facă. Acesta i-a răspuns să are drumurile, de unde a început să se facă grîu" (Măstăcani, Covurlui).

Secara a fost cultivată în toate localitățile din care s-au trimis răspunsuri. La secară i se mai spunea și *pîine albă* (Chișcăreni, Iași) sau *hărană* (Păuncinești). Secara era de mai multe feluri: de primăvară, de toamnă[83], albă și neagră[84] (secara albă fiind mai bună decît cea neagră — Berești, Fălciu); măruntică și secară de Rusia (Crăjdeni, Tutova).

Orzul s-a cultivat, după cum reiese din răspunsuri, în toate localitățile. Orzul era de mai multe feluri: de toamnă, de primăvară[85], românesc cu spic mare și patru rînduri de boabe[86], nemțesc cu șase rînduri de boabe în spic[87], alb și negru[88]. Mai este menționată *orzoaica* care avea spicul cu șase rînduri (Grăjdeni, Tutova), cu boabe mai mari decît ale orzului (Cucuteni, Iași).

Ovăzul s-a cultivat în toate localitățile. Ovăzul era văratic, care se cocea mai repede și *tomnatic* care se cocea mai tîrziu (Vaidarece), *alb* și *negru* (Copăcielu; Brăhănești—Tecuci; Grăjdeni—Tutova).

Porumbul, numit în Transilvania și *cucuruz* a fost cultivat la sfîrșitul secolului trecut în toate localitățile. Despre porumb se credea că a fost adus „de o cătană din țara turcească" (Făurești), sau „din țara sîrbească de către un negustor care avea un hulub și care ducîndu-se în Serbia a cerut grăunțe ca să-și hrănească hulubul. După ce a ieșit cu hulubul cu gușa plină de grăunțe, l-a tăiat și i-a scos grăunțele și așa a căpătat sămînță" (Broșteni, Suceava).

Sînt menționate următoarele feluri de porumb: *muntenesc* cu ciucălăul gros și miezos care face grăunțe mari, cam albicioase; *hanganu* cu ciucălăul subțire, firul scurt, boabe lunguiețe și mari, de culoare galben roșcat; *mocănesc* cu boabe tari și foarte spornic; *cicantin* sau *nemțesc* cu ciucălăul scurt și subțire, bogat în boabe.

---

[82] În localitățile: Bucova, Tohanul Vechi, Păucinești.

[83] În localitatea Valea Rea.

[84] În localitățile: Berești, Fălciu; Raciu, Dîmbovița; Sibot.

[85] În localitățile: Bilciurești, Raciu, Dîmbovița; Perieni, Tutova; Valea Merilor, Olt.

[86] În localitatea Brăhănești.

[87] În localitatea Gîrceni, Vaslui.

[88] În localitățile: Copăcielu; Boghești, Tecuci; Grăjdeni, Tutova.

Meiul a fost cunoscut și sub numele de *mălai* și a fost cultivat în unele localități din județele: Botoșani[89], Buzău[90], Constanța[91], Ialomița[92], Putna[93], Rîmnicul Sărat[94], Tecuciu[95], Teleorman[96] și Tulcea[97].

Alacul este menționat ca fiind cultivat în unele localități din județele Buzău[98], Iași[99], Neamț[100], Putna[101], Rîmnicul Sărat[102], Tecuci[103] și Tutova[104]. Despre alac se menționează că seamănă cu orzul (Găinceaua Tecuci; Beceni, Buzău), dar are bobul format din două sau trei grăunțe (Beceni, Buzău).

Hrișca este menționată ca fiind cultivată în unele localități din județele: Botașani[105], Iași[106], Vaslui[107] și din Transilvania[108].

C. UNELTE AGRICOLE

Dintre uneltele agricole tradiționale utilizate la sfîrșitul secolului al XIX-lea vom încerca să prezentăm pe cele legate de: 1. prelucrarea pămîntului; 2. întreținerea culturilor agricole; 3. recoltat.

C.1. Unelte pentru prelucrarea pămîntului

Dintre uneltele utilizate pentru prelucrarea pămîntului ne vom referi la cele folosite la arat, grăpat și semănat.

Aratul era cea mai importantă muncă din cadrul agriculturii tradiționale românești deoarece de modul în care se efectua de el depindea atît desfășurarea altor munci cum ar fi: grăpatul, semănatul, plivitul, cît și cantitatea și calitatea producției însăși. Aratul era munca cu care se începea de fapt anul agricol din care cauză ieșitul la plug avea a semnifica-

[89] În localitățile: Brihuiești, Călinești, Poiana Lungă.
[90] În localitățile: Mărăcineni, Siliștea.
[91] În localitatea Beilicu.
[92] În localitățile: Cegani, Copuzu, Coșereni, Iazu.
[93] În localitatea Paltinu.
[94] În localitățile: Bălăceanu, Corbu, Oblișeni.
[95] În localitățile: Corodu, Ionășești.
[96] În localitățile: Cioara, Socetu.
[97] În localitatea Peceneaga.
[98] În localitatea Beceni.
[99] În localitățile: Cucuteni, Podul Iloaiei, Roșcani, Tg. Frumos.
[100] În localitatea Buhuși.
[101] În localitatea Paltinu.
[102] În localitatea Buda, Vișani.
[103] În localitățile: Brăhănești, Găinceaua, Onceștii Vechi.
[104] În localitățile: Avrămești, Bogești, Călimănești.
[105] În localitățile: Călinești, Poiana Lungă.
[106] În localitățile: Băiceni, Buciumeni, Chișcăreni, Roșcani.
[107] În localitățile: Munteanu de Jos, Poienești.
[108] În localitățile: Mărgineni, Viștea de Jos.

ție deosebită atît pentru gospodar, cît și pentru întreaga obște a satului. Se credea că numai cel cu noroc poate să iasă primul la plug pentru ca după norocul lui să rodească și țarina, că de va ieși unul fără de noroc atunci țarina nu va rodi[109]. Cel care ieșea primul la plug era sărbătorit de întreaga obște a satului ca *plugar*[110], *primul arător* sau *crai*.

Se credea că femeia nu era bine să coasă sau să toarcă în curte pînă ce nu se ieșea cu plugul[111]. Cînd se ieșea cu plugul femeia înconjura cu un vătrai cu jeratic și cu tămîie, de trei ori plugul și animalele, după care ungea cu usturoi coarnele animalelor[112] sau uda cu apă plugul urînd ca anul să fie mănos (Micloșani, Muscel, Mogoșești, Olt). În ziua în care se ieșea la plug nu era bine să se stingă focul din vatră, nici să se spele haine, iar cînd se scotea plugul din curte era bine ca pe grindeiul acestuia să se pună o pîine[113].

La sfîrșitul secolului trecut s-au practicat trei tipuri de arături: *într-o brazdă; în lături; și cătreolaltă.*

Arătura *într-o brazdă* a fost tipul de arătură ce s-a practicat în zonele de dealuri cu pante mari și de munte, unde terenul nu permitea ca brazda să se răstoarne decît într-o singură parte, indiferent de direcția de mers a plugului. Aratul se făcea cu plugul cu corman schimbător și se începea *brăzdîndu-se* terenul pe latura de jos. Cînd se ajungea la capătul brazdei se schimba cormanul și plugul se întorcea pe aceeași brazdă. Acest tip de arătură crea unele probleme deoarece ambele animale, atît cel de către om, cît și cel dinafară, trebuiau să meargă pe *brazdă,* lucru nu tocmai ușor dat fiind că numai animalul *dinafară* știa să meargă pe brazdă.

Practicarea îndelungată a aratului *într-o brazdă* a dus la apariția *răzoarelor* în zonele de dealuri și munte. *Răzoarele* s-au format prin îngrămădirea îndelungată a primelor brazde de pe latura de jos a terenului ce erau lăsate negrăpate. Numărul mare al terenurilor cu *răzoare,* precum și înălțimea acestora demonstrează vechimea acestui tip de arătură, precum și a agriculturii la români.

Arătura în lături era tipul de arătură practicat în toate zonele geografice ale României în care terenul permitea ca brazda să poată fi răsturnată în ambele părți. Terenul era brăzdat pe marginile lui, primele brazde răsturnîndu-se spre vecini. Cînd se brăzda dinafară mergea pe brazde răsturnîndu-se spre vecini. Cînd se brăzda animalul dinafară mergea pe brazda de metă, iar aratul se termina la mijlocul terenului. *Aratul în lături* se făcea în general la ogor, dar se făcea și pentru sămînță atunci

---

[109] Ioan Toșa, *Reflectarea agriculturii transilvănene în colecțiile Muzeului etnografic al Transilvaniei,* în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei* pe anul 1976, Cluj-Napoca, 1976, p. 35

[110] *Ibidem*

[111] *Ibidem*

[112] *Ibidem*

[113] *Ibidem*

cînd terenurile vecine erau semănate pentru ca animalele să nu provoace stricăciuni în culturi.

Arătura cătreolaltă era tipul de arătură prin care terenul era brăzdat pe mijlocul lui, primele două brazde răsturnîndu-se una peste alta. Aratul se termina la marginea terenului prin tragerea brazdei de metă. Acest tip de arătură s-a făcut mai ales pentru semănat deoarece prin răsturnarea primelor brazde una peste alta se crea la mijlocul terenului o uşoară denivelare care făcea ca apa în caz de exces de umiditate să se tragă spre brazda de metă. O variantă a acestui tip de arătură este *arătura în şea* practicată în zonele de şes. La această variantă terenul era brăzdat pe două sau mai multe locuri, în funcţie de lăţimea acestuia şi arat cătreolaltă. După un număr de ani de practicare a unei astfel de arături terenul prezenta uşoare denivelări care permiteau ca apa, în caz de exces, să se tragă spre părţile mai joase.

La sfîrşitul secolului al XIX-lea, după cum reiese din răspunsuri, *plugul* a fost singura unealtă utilizată pentru aratul pămîntului. Plugul a fost cea mai importantă unealtă agricolă utilizată în cadrul agriculturii tradiţionale româneşti, rolul său în cadrul economiei ţărăneşti fiind subliniat şi de foarte des întîlnita expresie „îi merge bine plugul“, utilizată pentru a se sublinia prosperitatea unui om.

Plugurile utilizate la sfîrşitul secolului trecut pot fi încadrate în două tipuri: *cu corman fix* şi *cu corman schimbător*. La ambele tipuri de pluguri întîlnim următoarele elemente:

1. *grindeiul* — elementul portant al plugului care apare sub această denumire în toate răspunsurile. Despre grindei răspunsurile menţionează că este „partea principală care susţine plugul“ (Săcuiani, Dîmboviţa); „lemnul cel lung care ţine plugul de cotiugă (Găinceaua, Dîmboviţa); „partea principală de care ţin toate celelalte“ (Cucuteni, Iaşi; Smulţi, Covurlui). Grindeiul la plugurile tradiţionale era confecţionat din lemn de esenţă tare (stejar, fag, ulm) şi avea o lungime ce varia între 0,84 m şi 2,20 m[114]. Variaţia lungimii grindeiului s-a datorat faptului că în unele cazuri adîncimea brazdei se regla prin intermediul acesteia (cu cît grindeiul era legat faţă de rotile cu atît brazda era mai adîncă). Grindeiul la pluguri era de obicei drept, dar s-au utilizat şi grindeiuri uşor curbate spre dreapta pe partea de la fierul lung spre rotile. Curbarea grindeiului permitea ca plugul să ia o brazdă mai lată. Grindeiul drept a fost utilizat la ambele tipuri de pluguri, în timp ce grindeiul curbat a fost utilizat numai la plugurile cu corman fix.

2. *cocoşul* — termen utilizat pentru a desemna cuiul de lemn sau de fier ce se punea în una din găurile făcute în capătul grindeiului pentru a se putea fixa după el *potîngul* care făcea legătura dintre plug şi rotile. Acest cui se mai numea şi *popa plugului*[115] sau *măsea*[116]. Prin interme-

[114] Lungimea a fost luată pe baza celor 25 pluguri din colecţiile MET.
[115] În localităţile: Năsăud, Scorei.
[116] În localităţile: Clopotiva, Haţeg, Davideşti, Poiana, Vînju Mare.

diul *cocoșului* se regla distanța dintre rotile și plug în scopul de a se ara la adîncimea dorită.

3. *coarnele* — termen utilizat în toate localitățile pentru a se desemna una sau două bucăți de lemn, ușor curbate, ce erau utilizate pentru manevratul plugului. Despre *coarne* răspunsurile menționează că sînt: „două lemne strîmbe îngropate în plaz care se țin de un alt lemn numit grindei" (Băiceni, Iași); „un lemn îngemănat fixat de grindei și plaz" (Năsăud); „un lemn în care intră grindeiul cu un cap" (Petroiu, Ialomița) și servesc la „conducerea plugului" (Ranghilești, Botoșani); „pentru mînatul plugului" (Găinceaua, Tecuci).

Coarnele la plugurile tradiționale au fost confecționate din: lemn de fag, stejar, corn. Plugurile aveau un singur corn sau două coarne. Plugurile cu un singur corn sînt cele mai vechi și puteau fi cu corman fix și cu corman schimbător. Cornul plugului putea fi simplu sau bifurcat. Cornul simplu era confecționat dintr-un lemn ușor curbat în partea superioară, care se fixa cu capătul mai gros în plaz, iar de capătul subțire se ținea cu mîinile. Menținerea plugului în brazdă cerea un efort mare din care cauză numărul plugurilor cu corn simplu este relativ mic în colecțiile muzeale, ceea ce demonstrează că și în satele românești numărul acestora era relativ mic. Coarnele bifurcate erau confecționate din lemne bifurcate la unul din capete. Cornul se fixa cu capătul mai gros în plaz, iar bifurcațiile serveau pentru manevrarea plugului. Coarnele bifurcate asigurau o mai ușoară manevrare a plugului în timpul aratului din care cauză numărul plugurilor cu astfel de coarne era mult mai mare.

Plugurile cu două coarne sînt relativ mai noi și sînt de tipul cu corman fix. Cele două lemne care formează coarnele sînt înțepenite cu capetele groase în plaz, iar în unele cazuri cornul din dreapta este fixat de cormană, fiind menținut în poziție fixă de *piciorul cormanei* și de o spetează care lega cele două coarne mai sus de grindei.

În coarne se fixa grindeiul. Îmbinarea dintre grindei și coarne se putea face în două feluri: a. prin intermediul *zăvoarelor* în care scop cornul era dăltuit în așa fel încît de-asupra și dedesubtul capătului grindeiului să se poată pune două *zăvoare* (pene de lemn). În Muscel, unui astfel de plug i se spunea *plug cu crivea* (Albești). Prin intermediul zăvoarelor se putea regla adîncimea brazdei. Dacă se bătea mai tare zăvorul de sus atunci plazul lua o poziție oblică față de pămînt și plugul lua o brazdă mai adîncă; b. grindeiul era înțepenit cu capătul lui în dăltuiala făcută în corn. În acest caz dăltuiala făcută în corn era de dimensiunile *mucului* grindeiului, iar introducerea grindeiului în corn se făcea forțat.

4. Plazul, *talpa*[117], *trupița*[118] sînt denumirile date bucății de lemn de fag sau de stejar, ce era fixată în poziție orizontală, la capetele coarnelor și a bîrsei. Plazurile la plugurile tradiționale erau confecționate din lemn de esență tare și aveau dimensiuni relativ mari (lungimea lor varia între

[117] În localitățile: Bîrsăul de Jos, Comloș, Vețel, Rîul de Mori.
[118] În localitatea Izverna.

0,39 m şi 0,86 m, iar lăţimea între 0,08 m şi 0,26 m,. Dimensiunile mari ale plazului asigurau suportul necesar pentru fixarea fierului lat, coarnelor şi cormanei, dar prezenta şi inconvenientul de a mări forţa de frecare în timpul aratului, din care cauză la arat se foloseau un număr mare de animale, mai ales în cazul solurilor consistente.

Plazurile sînt de două tipuri: *simple* şi *bifurcate*. Plazurile simple sînt cele mai numeroase şi sînt întîlnite atît la plugurile cu corman fix cît şi la cele cu corman schimbător. Plazurile bifurcate sînt întîlnite numai la plugurile cu corman fix şi prin forma lor asigurau o mai mare stabilitate a plugului în brazdă şi permitea mărirea unghiului făcut de plaz şi cormană, ceea ce avea ca efect luarea unei brazde mai late şi răsturnarea acesteia cît mai departe de pămîntul nearat. Plugurile cu plazul bifurcat aveau o forţă de frecare mai mare din care cauză ele erau folosite mai ales pentru aratul solurilor mai puţin consistente. La plugurile cu plazul bifurcat se întîlneau de obicei cîte două coarne, care erau fixate cu capetele în cele două bifurcaţii ale lui.

La sfîrşitul secolului al XIX-lea au început să se generalizeze plugurile cu plazul din metal. Plazurile din metal aveau dimensiunile mai mici decît cele de lemn, deoarece fierul lat la acest fel de plug nu mai era legat de plaz, ci de cormană şi bîrsă prin intermediul unor şuruburi. La plugurile cu plazul de metal forţa de frecare era mult mai mică, din care cauză ele puteau fi tractate de un număr mai mic de animale.

5. *Bîrsa* — termen utilizat în toate localităţile pentru a desemna o bucată de lemn ce făcea legătura între grindei şi plaz, servind la menţinerea acestuia din urmă în poziţie orizontală, pentru ca plugul să nu manifeste tendinţa de-a ieşi sau de a se adînci în pămînt. Bîrsa era confecţionată din lemn de fag, stejar sau frasin şi avea o lungime ce varia între 0,31 m şi 0,66 m. Despre bîrsă răspunsurile menţionează că este: „lopăţică care ţine plazul în aceeaşi poziţie" (Bodeni, Iaşi) şi că „este pusă prin grindei în partea dinapoi a plazului" (Storneşti, Iaşi).

La unul din plugurile existente în colecţiile Muzeului etnografic al Transilvaniei (Nr. inv. 978), achiziţionat în anul 1923 din Cornereva, bîrsa şi plazul sînt confecţionate dintr-o singură bucată de lemn, ceea ce conferă plugului o rezistenţă mărită. De pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea se generalizează plugurile cu plazul de metal, aveau şi bîrsa tot din metal, de dimensiuni mult mai mici.

6. *Cîrligul bîrsei* „un cîrlig de fier aşezat în partea dinainte a bîrsei, lîngă plaz, care ţine cucura să nu se ridice din pămînt în sus" (Năsăud). Cîrligul bîrsei fie că era fixat direct în bîrsă la o anumită înălţime, fie că era o lamă de metal aplicată pe latura din faţă a bîrsei care la o anumită înălţime avea cîrligul respectiv. Cîrligul bîrsei se întîlneşte numai la plugurile cu corman schimbător, la cele cu corman fix bîrsa era fixată cu cuie de cormană.

7. *Cîrligul cormanei* întîlnit numai la plugurile cu corman schimbător. Era confecţionat din metal şi se aplica la capătul cormanei pentru a se putea fixa de bîrsă.

8. *Andrea* termen utilizat în unele localități[119] pentru a desemna vergeaua de fier plasată între fierul lat și grindei prin intermediul căreia se putea regla poziția fierului lat, adică se putea ridica sau coborî. *Andreaua* era fixată în dăltuială făcută în grindei și avea la partea superioară un *amnar* (șurub de fier — Izverna) sau avea mai multe găuri în care se punea cuiul care regla înălțimea acesteia.

9. *Fierul lung* numit și *îndreptar* (Tîrgu Frumos, Iași), sau *cuțit* (Perieni, Iași) era fierul fixat în poziție verticală, înaintea bîrsei, care tăia brazda pe verticală. Despre fierul lung răspunsurile menționează că: „trece prin grindei spre a despărți brazda" (Poiana, Ialomița); „stă înaintea celui lat și brăzdează, sau taie înainte" (Slobozia, Rîmnicul Sărat); „este așezat înaintea fierului lat spre a tăia înainte lățimea brazdei" (Stornești, Iași). Fierul lung era fixat în dăltuiala făcută în grindei în funcție de tipul de plug. La plugurile cu corman fix fierul lung putea fi înțepenit în dăltuială sau se putea fixa cu ajutorul a două *zăvoare* ce se băteau de o parte și de alta a lui în dăltuială. Prin intermediul acestor zăvoare se putea regla lățimea brazdei ce urma să fie tăiată de fierul lung.

La plugurile cu corman schimbător fierul lung se fixa într-o poziție sau alta, după direcția de mers a plugului, prin intermediul unei nuiele mai groase care se fixa cu capetele după bîrsă și un cui ce era bătut în grindei.

10. *Fierul lat* menționat în răspunsuri și sub numele de *brăzdar*[120] sau *rîmător*[121] este fierul ce se fixa în capătul plazului și avea menirea de a tăia brazda pe orizontală și a o disloca. Fierul lat era fixat pe plaz în așa fel încît latura sa exterioară să fie pe aceeași direcție cu vîrful fierului lung pentru ca brazda tăiată de cele două elemente să poată fi dislocată cu ușurință.

Fierul lat de la plugurile tradiționale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea se poate încadra în două tipuri: asimetric și simetric. Fierul lat asimetric era utilizat la plugurile cu corman fix și avea forma unui triunghi dreptunghic, la care ipotenuza era subțiată și ascuțită. Fierul lat simetric era utilizat la plugurile cu corman schimbător și avea forma unui triunghi isoscel, la care laturile egale erau subțiate și ascuțite. Pe mijlocul fierului lat simetric se găsea o nervură mediană pronunțată. Fierul lat, indiferent de tipul lui, era fixat pe plaz prin înmănușare.

11. *Cormana* numită și *cucură* în unele localități din județele Tutova[122], Iași[123], Neamț[124], Botoșani[125], Fălciu[126], Vaslui[127] și din Transilva-

[119] În localitățile: Izverna, Siseștii de Jos, Clopotiva.
[120] În localitățile: Micloșani, Lipovăț, Pisc.
[121] În localitatea Vața.
[122] În localitatea Avrămești.
[123] În localitățile: Bățătești, Buhalnița, Petricani, Schitu Răpciuni.
[124] În localitățile: Aroneanu, Topolnița, Timișești.
[125] În localitățile: Cristești, Brihuiești, Ranghilești.
[126] În localitățile: Albești, Berești, Grumezoaia, Oltenești, Păhuiești.
[127] În localitățile: Buhăești, Codăești, Ivănești, Cosmești, Tibănești.

nia[128], era elementul plugului care răstoarnă brazda. Despre cormană răspunsurile menţionează că „este o scîndură fixată pe bîrsă şi cornul drept destinată a răsturna brazda tăiată" (Storneşti, Iaşi); „un lemn subţire şi lat aşezat oblic în latul plugului, atingînd cu marginea de jos fierul cel lat, serveşte pentru a răsturna brazda tăiată de fierul cel lung" (Valea Mare, Muscel).

Cormana la plugurile tradiţionale a fost confecţionată din lemn de esenţă tare (fag, stejar, ulm) şi avea o lungime ce varia între 0,54 m şi 1,01 m. Lungimea cormanei a fost determinată de forma ei, care era dreaptă, din care cauză numai pe o anumită lungime brazda dislocată de fierul lat putea fi răsturnată complet.

La unele pluguri de la sfîrşitul secolului al XIX-lea apare şi cormana de metal. Cormanele de metal aveau două forme: convexe şi concave. Cormanele concave sînt forme mai noi, ele întîlnindu-se atît la plugurile cu grindei de lemn, cît şi la cele cu grindei de fier. Cormanele convexe se întîlnesc numai la plugurile cu grindei de lemn. Lungimea cormanelor de metal este mai mică decît a celor de lemn, deoarece prin forma lor puteau răsturna brazda pe o lungime mai mică.

Cormana era fixată de bîrsă şi coarnele plugului. După felul în care s-a făcut această fixare plugurile pot fi încadrate în două tipuri: cu *corman schimbător* şi cu *corman fix*. La plugurile cu corman schimbător cormana era o piesă separată care se putea fixa de o parte şi de alta a grindeiului prin intermediul cîrligului „aşezat în partea dinainte a cucurii care se agaţă în cîrligul bîrsei" (Năsăud). La plugurile cu corman fix cormana se monta atunci cînd se construia plugul fiind fixată cu cuie de bîrsă.

Fixarea cormanei de coarnele plugului se putea face şi prin intermediul *piciorului cormanei*[129]. *Piciorul cormanei* se întîlneşte la plugurile cu corman schimbător şi la cele cu corman fix cu un singur corn şi este un cui de lemn ce se fixa cu un capăt în cormană, iar cu celălalt într-o gaură făcută în corn.

Plugurile erau tractate de animale prin intermediul rotilelor. Rotilele sînt menţionate în răspunsuri şi sub numele de *cotiugă*[130] sau *teleguţă* (Năsăud). Rotilele erau formate din: două roţi, osie, *dreptar* şi *schimbătoare*. Roţile erau confecţionate din lemn, iar în unele cazuri erau ferecate cu şină de fier. Ca mărime roţile puteau să fie egale, mai ales atunci cînd erau folosite la plugurile cu corman schimbător sau inegale, roata din brazdă fiind mai mare decît cea de către om. Roţile erau formate din: butuc, spiţe şi obezi.

Osia era confecţionată din lemn de esenţă tare, iar în unele cazuri fusurile (porţiunea de la capetele osiei pe care se învîrteau roatele) era

128 În localitatea Năsăud.
129 În localităţile: Ohaba, Tîrţari.
130 În localităţile: Găinceaua, Slobozia.

ferecată și se numeau *blevuri* (Ohaba). Pe osie, pe porțiunea dintre fusuri, era fixată o bucată de lemn numită *broască* (Găinceaua, Tecuci; Slobozia, Rîmnicul Sărat); *căpătîi* (Lupșanu, Ialomița), sau *gresie* (Săcuianu, Dîmbovița), prinsă cu cuie de lemn pe osie.

Dreptarul numit și *cîrlig*[131], *proțap*[132], *furcă*[133] sau *rudă*[134] era „un lemn fixat cu un capăt în dricul teleguței, iar cu capătul celălalt în proțăpaș" (Năsăud). De dreptar se agăța tînjaua prin intermediul *cîrceii.*

Schimbătoarea, numită și *cocîrlă*[135] sau *mînă* (Săcuianu, Dîmbovița), era un lemn încovoiat fixat cu un capăt pe osie, iar cu capătul celălalt se așeza pe dreptar. La capătul de pe dreptar schimbătoarea avea mai multe găuri care permitea ca ea să poată fi fixată la distanțe variabile, reglînd astfel și lățimea brazdei (cînd schimbătoarea se fixa mai aproape pe capătul ei pe dreptar roata din brazdă a rotilelor se apropia de pămîntul nearat și plugul lua o brazdă mai lată, cînd schimbătoarea se fixa în găurile mai îndepărtate de capătul ei, roata din brazdă se îndepărta de pămîntul nearat și plugul lua o brazdă îngustă).

De dreptar era fixat *potîngul* care lega grindeiul de rotile. *Potîngul* era făcut din nuiele pîrlite și răsucite[136], din piele[137] sau era un lanț de fier[138] sau de frînghie[139].

Cîrceia lega rotilele de tînjaua la care erau înjugate animalele și putea fi confecționată din lemn sau din metal. Cîrceile de lemn erau formate din două picioare, fixate paralel prin intermediul unui suport de lemn ce era înțepenit în mijlocul lor, ținîndu-le îndepărtate una de alta. La capetele celor două policioare se găseau orificii prin care se introduceau cuie de lemn care lega *cîrceia* de tînja și de dreptarul rotilelor. Cîrceia de metal era un „capăt de lanț cu două belciuge la capete servind a înădi o tînja de alta atunci cînd trag mai multe perechi de boi" (Săcuianu, Dîmbovița).

Tînjaua în care se punea jugul animalelor era „un drug de lemn pe care era fixată cătușa"[140]. La sfîrșitul secolului al XIX-lea se foloseau pentru arat mai multe perechi de animale ce erau înjugate în mai multe tînjele. Tînjaua care era fixată la rotile era legată prin cîrceie de lemn de dreptar și se numea *tînjaua de la roate*[141], sau *tînjelar* (Zăpodeni). *Tînjelarul*[142] avea drugul de lemn mai lung și pe el, dincolo de mijloc, era fixată printr-un cui *tînjeluța* în care se prinde jugul, capătul tînjelarului

[131] În localitățile: Beceni, Slobozia.
[132] În localitatea Ranghilești.
[133] În localitatea Ohaba.
[134] În localitatea Bîrsăul de Jos.
[135] În localitățile: Miroslava, Poiana, Zăpodeni.
[136] În localitățile: Vețel, Săcuiani, Izverna.
[137] În localitățile: Vețel, Năsăud.
[138] În localitățile: Izverna, Săcuiani.
[139] În localitatea Stornești.
[140] În localitatea Năsăud.
[141] În localitatea Cacomianca.
[142] În localitățile din județul Ialomița.

sprijinindu-se pe poliţa jugului, de el legîndu-se cîrceia de metal pentru înăditul tînjelei *sterpe* sau *lungi* (Cacomianca, Ialomiţa).

Cînd se foloseau caii pentru tractarea plugului atunci de dreptar se prindeau *răscrucii* şi lanţurile „pentru fiecare pereche de cai cîte o pereche de răscruci" (Cacomianca, Ialomiţa).

Animalele erau prinse în jugul ce se fixa în tînja. Jugul era format din: *căpăţînă* (Samoca, Tulcea), *cerghice*[143], *ceafă*[144], *umăr*[145], *guler*[146] sau *trîmbă*[147], partea de sus a jugului care se aşeza pe gîtul animalelor; *poliţă*[148], *pahodiţă*[149], *trîmbă*[150], partea de jos a jugului; *fiulare* (Clopotiva, Ostrovul Mare, Păuncineşti), *bulfei*[151], *lopăţele*[152], *policioare*[153], cele două scînduri verticale care leagă *ceafa* cu *poliţele* şi le ţin la distanţă una de alta şi *resteie* nişte cuie lungi confecţionate din lemn cu esenţă tare (corn) care se introduceau prin cele două găuri făcute în capetele *cefei* şi a *policioarei* pentru a nu lăsa animalele să iasă din jug.

Plugurile erau transportate din gospodărie la terenurile de arat cu cobila, telegarul sau carul. Cobila numită şi *iapă*[154], *traglă*[155] sau *crăcană*[156], era „două lemne care formează un unghi pe care se aşeza plugul spre a-l tîrî acasă sau la ogor" (Zăpodeni) şi este menţionată în toate răspunsurile primite la cele două chestionare. Cobila a fost utilizată pentru transportul numai a plugului. *Telegarul* este menţionat numai în Năsăud şi era asemănător cu rotilele, dar avea roţile egale ca diametru şi proţapul mai lung. Telegarul se lega de rotile şi pe ele se punea grapa şi plugul atunci cînd se transportau la terenurile destinate arăturii.

Dintre uneltele utilizate pentru semănat sînt menţionate: parul pentru semănat cu „care se fac găuri în pămînt în care pun sămînţe" (Vlaicu, Olt) şi maşina „pentru semănat cucuruz" (Voila). Legat de semănat răspunsurile menţionează că el se putea face *pe piele* (Cucuteni, Iaşi), adică se seamănă întîi şi după aceia se ară; şi *pe brazdă* adică „se ară, se seamănă, se grapă bine locul în lungul şi curmezişul lui" (Grumezoaia, Neamţ).

După ce terenurile au fost arate şi semănate se grăpau. Sînt menţionate următoarele unelte utilizate pentru grăpat: grapa, boroana şi tăvălugul.

---

143 În localităţile din judeţele: Iaşi, Tutova, Vaslui.
144 În localităţile din judeţele: Dîmboviţa, Ialomiţa.
145 În localităţile din judeţul Mehedinţi.
146 În Năsăud.
147 În Păuncineşti.
148 În localităţile din judeţul Ialomiţa şi Vaslui.
149 În localităţile din judeţul Iaşi.
150 În localităţile din judeţul Mehedinţi.
151 În localităţile din judeţele: Dîmboviţa, Ialomiţa, Vaslui.
152 În localităţile din judeţul Iaşi.
153 În localităţile din judeţul Mehedinţi.
154 În localităţile: Năsăud, Zăpodeni, Miroslava, Sipote, Valea Adîncă.
155 În localităţile: Sipote, Miroslava.
156 În localitatea Zăpodeni.

Grapă este termenul utilizat pentru a desemna unealta de mărăcini folosită pentru acoperitul semințelor și pentru fărîmițatul bulgărilor de pămînt mai mici. Grapa de mărăcini era formată din două tălpi — *cotoaie* — între care erau înțepenite două *andrele*. Printre *andrele* se împleteau cotoarele spinilor. Erau grape la care cotoarele spinilor erau fixate — împănate — într-un singur *cotoc*.

Boroană era termenul utilizat în localitățile din județele: Botoșani, Buzău, Covurlui, Ialomița, Iași, Rîmnicul Sărat, Tecuci, Tutova, Tulcea, Vaslui pentru a desemna unealta cu colți de lemn sau de metal, utilizată pentru sfărîmatul bulgărilor rămași după arat. *Boroana* era formată din: *fuscei* — sulurile groase de lemn care formau cadrul și în care erau înțepeniți colții; *spetezele* — polițele de scîndură care țineau la distanța potrivită fuscei între ei; inelul de fier sau *veriga* (Orlat) prin intermediul căreia se lega grapa de tînjală și colții care erau niște cuie mai mare de lemn, de esență tare sau de metal. Ca formă *boroanele* puteau fi dreptunghiulare sau triunghiulare.

Tăvălugul numit și *tăvală* (Maidan; Gligorești, Neamț) sau *tăvălicu* (Lisa, Comloș) era „un sul de lemn cu cuie în el, folosit spre a sparge brușii de pămînt“ (Maidan). Sulul se făcea din lemn de stejar pentru ca să fie mai greu și era cercuit cu fier la cele două capete ca să nu crape.

C.2. Unelte folosite pentru întreținerea culturilor agricole

Dintre uneltele utilizate pentru întreținerea culturilor agricole sînt menționate: sapa și rarița sau „plugul mosoroitoriu și prășitoriu“ (Cobia, Dîmbovița). Sapa a fost principala unealtă utilizată pentru săpatul și prășitul culturilor agricole. Sapa era formată din sapa propriu-zisă și coada. Sapa era confecționată din metal și avea următoarele părți: *leafa* sau *fierul* — corpul sapei; *gura* sau *tăișul* partea subțiată a sapei care taie pămîntul; *colțurile* celor două vîrfuri ale lefei; *urechea* — partea îngroșată din latura de sus a lefei în care se introducea coadă. Urechea sapei putea să fie confecționată separat și sudată pe corpul *lefei,* sau putea fi dintr-o singură bucată cu leafa; *muchea* — partea superioară a urechii care era mai îngroșată. Coada sapei era confecționată din lemn de esență moale (salcie, plop) de formă cilindrică. Coada se fixa în *urechea* sapei prin intermediul unor pene de lemn și era îngrijit finisată pentru a putea fi mînuită cu ușurință.

Sapele erau utilizate pentru săpatul sau prășitul culturilor. Pentru săpat sapele aveau *leafa* mai îngustă, de formă aproximativ triunghiulară și se fixau în coadă în așa fel încît unghiul făcut de acestea să fie aproape de 90°. Cu ele se săpa pămîntul, adică se tăia aproape vertical. Sapele pentru prășit au *leafa* mai lată și se fixau în coadă în așa fel încît să formeze un unghi mai mic decît primele. Cu ele se prășeau adică se loveau oblic pămîntul și se trăgea țărînă în jurul plantelor.

Rarița menționată sub acest nume în județele Dîmbovița, Ialomița, Teleorman, Tutova sau *plug mosoroitoriu și prășitoriu* (Cobia) sau mașină de săpat (Voila) era utilizată pentru mosoroitul porumbului și a cartofilor. Utilizarea rariței se putea face numai pe terenurile pe care plantele au fost semănate pe rînduri, „porumbul se punea la trei brazde și la doi pași cuib de cuib" (Sărdaru, Dîmbovița).

C.3. Unelte pentru recoltat

Informațiile din răspunsuri se referă la uneltele utilizate pentru recoltatul grîului și a porumbului. Recoltatul cerealelor — seceratul — se făcea cu secerea în care scop proprietarul aduna mai mulți oameni pentru a termina mai repede. Cînd se secerau cerealele acestea erau prinse cu mîna stîngă, iar cu dreapta, în care se ținea secera, erau tăiate. Cerealele tăiate erau făcute *mănunchi,* iar din două sau trei *mănunchiuri* se făcea un snop care era legat cu o *legătoare* făcută din cereale mai lungi. În unele cazuri pentru legatul snopilor se folosea și *legătorul,* un sul cilindric de lemen subțiat la unul din capete.

Snopii secerați într-o zi erau lăsați pe miriște să se usuce pînă seara cînd erau adunați și se făceau *jumătăți* sau *cruci. Jumătatea* era formată din 13—15 snopi astfel: primul snop se punea pe latura cea mai joasă a terenului, pe spicele acestuia se puneau spicele celui de al doilea snop astfel încît să formeze o linie dreaptă. Perpendicular pe această linie se puneau, de o parte și de alta, cîte un snop astfel încît să formeze o cruce. Pe fiecare latură a crucii se puneau alternativ cîte trei snopi. Pe latura opusă vîntului se punea *vîrful* (în cazul crucilor de 13 snopi) sau *preuteasa* (în cazul crucilor de 15 snopi). *Preuteasa* era un snop așezat orizontal pe mijlocul crucii peste care se așeza *popa. Vîrful* și *popa* erau snopi mai mari la care se răsfirau spicele în așa fel încît să poată acoperi mijlocul crucii. Două *jumătăți* sau *cruci* formau o *claie.* În zonele montane crucile se făceau dintr-un număr mai mare de snopi ce erau clădiți pe cîte un par de lemn ascuțit la capăt.

Culesul porumbului începea pe la sfîrșitul lui septembrie. Știuleții se rupeau cu mîna de pe tulei și se adunau în car, apoi se duceau acasă și se desfăcau de *pene* sau pănuși. Știuleții erau puși la uscat pe podul casei.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE L'AGRICULTURE TRADITIONNELLE ROUMAINE À LA FIN DU XIXe SIÈCLE

(Résumé)

L'ouvrage se propose de mettre en valeur deux des nombreux fonds documentaires inédits concernant la culture populaire roumaine à la fin du XIXe siècle: Le Questionnaire „Le programme pour accumuler des données sur la langue roumaine"

(1884) de B. P. Hașdeu et „Questionnaire sur les traditions historiques et les antiquités des pays habités par les Roumains" (Ière partie — 1893; la IIe partie — 1895) de N. Densușianu.

À partir des réponses données à ces deux questionnaires, on a abordé, dans cette étude, les problèmes liés à l'agriculture traditionnelle à la fin du XIXe siècle, de toute la Roumanie. Ainsi, en procédant à la systématisation des informations contenues dans ces documents, on donne des détails sur les aspects suivants de l'agriculture traditionnelle roumaine: A.1 *Le système de la propriété agraire;* A.2 *Le confins des villages;* B. *Céréales;* C. *Outils agricoles;* C.1 *Outils pour travailler la terre;* C.2 *Outils pour entretenir les cultures agricoles;* C.3 *Outils pour récolter.*

Les données offertes par cette étude, la qualité des informations, leurs ancienneté et aire de diffusion prouvent que les réponses aux questionnaires représentent des documents ethnographiques d'une grande valeur scientifique